

Ліпший світ

Клим Поліщук

(З хроніки сучасного життя)

Було два табори: озброєні й неозброєні. І не було ніякої влади, крім влади одного Голоду. З давньої революційної величі Великого Міста zostалися на пустельних площах лише одні мальовані трибуни, а над містом палало пекуче літнє сонце і ніхто вже не мав змоги терпіти далі...

Вечором, як заходило сонце, в місті панувала мертво-смердюча тиша і тільки по тих вулицях, що тяглися в напрямі міського цвинтаря, чулося гуркотіння вантажних авто, якими вивозили з міста трупи померлих за минулий день...

Коти й собаки вже доїдалися, а про коней забулися й згадувати навіть. Ходили, як у важкому сні, і не могли відрізнити дійсності від казки. Ті, що мали хоч найменшу змогу вирватися за рогатки міста, залишали насиджені місця і йшли — куди очі бачили...

Михайло Петрук, бувший народний учитель, а тепер студент медицини, вирішив повернутися до рідного села й віддатися своїй давній праці. Мрії про скінчення університету не здійснилися, але зате тишив себе думкою, що зможе бути корисним там, де вже був раз. З приємністю згадував собі біленький домочок в зеленім саду, на якому так скромно пишалася невеличка табличка з написом: "Народня Школа".

— Три роки вже минуло... — сумно думав він про себе.

Всередині, десь під грудьми, не то в шлункові, не то в печінці — нестерпимо пекло і нудило.

Знав, що це так від голоду, бо вже чотири дні не мав рисочки в роті, але кріпився, бо боявся злягти. З численних оповідань знав, що коли голодний звалюється з ніг, то вже не встає більше. Поспішаючи використати решту своїх сил, спакував у торбу необхідні для себе книжки й подався з міста. Проходячи коло "Райкому", де саме в той час видавали голодним по чвертці фунта якогось вівсяника, відчув у шлункові гострий приступ голодного болю, але, проте, не зупинився і пішов далі... Йшов, спотикаючись, і став відпочивати вже аж за містом. Довго дивився на золоті маківки старовинних церков та спустошених монастирів, а потім махнув рукою і промовив:

— Стоїте собі і не знаєте нічого...

Не знав і сам, що таке говорить, але почував болючу необхідність чути бодай власний голос.

В горлі щось дряпалося, а з-під язика котилася густа слина, від огиди наче.

— Чотири дні ні рисочки... — наворачталася настирлива думка.

Старався не думати про це і механічно шукав чогось по кишенях. Витяг коробку з сірниками і трошки махорки, загорнутої в сірий клаптик пролетарської газети. Зітхнув і відвернувся від міста. Глянув у далечінь, а там тільки бліде марево грає... Ледве помітно маячила на небосхилі синя смужка далекого лісу.

— Коли б хоч до лісу дістатися! — подумав. — Там, напевне, щось знайдеться...

Напружуючи всі свої сили, спотикаючись майже на кожному кроці, повільно плентався битим шляхом, а навколо нього тільки одна мертва тиша, тільки одна немилосердна спека...

...Млисто—сизо і надзвичайно...

— Може молочко питимеш?—питає мати.

— Може паляничку з'їси?—допитується батько.

Він лагідно всміхається до них і згідливо каже:

— Все, що тільки дасте, буду їсти...

Болючі судороги в шлунку заставили його скорчитися вдвоє. Пригнувся додолу. Батько з матір'ю зникли, тільки один ліс шумів тихо.

— Боже мій, невже гину?! — зойкнув і зупинився. — Що ж це я до Бога вдаюся?!

Глянув навколо. Високі й червоні соснові стовбури, як свічки, струнко витягнулися до неба. Дивився на них і думав про Бога, в існування якого ще не так давно відмовлявся вірити.

— А що, як Він і справді є?! А що, як це все з Його волі діється?! — шептав з незрозумілою тривогою в душі.

Чепурний дятел жваво перелітав з дерева на дерево і завзято довбав кору. Задивився на пташку і йому здавалося, що їсть печеню. Навіть губами заплямкав:

— Гам... гам... гам...

Хтось Чорний і Високий, як сосна, тихо нахилився ззаду і дихнув на нього холодним диханням.

—Хто такий?!—повернувся він до Чорного і Високого.

—Кого питаєш?—почувся глухий, підземний, наче гунявий голос. — Ти ліпше придивися тільки!..

І тільки тепер він побачив, що перед ним стояв велетенський людський кістяк у чорній киреї, з-під якої визирала велика коса...

Задрижав весь, затрусився осиковим листом, але в той час Чорний і Високий загойдався і став повільно розпливатися в повітрі.

— Смерть... — заворушилося в мізкові. — Десять уже бачив наче.

Згадав картину Гротгера "В пущі".

— Вона сама... —додав замислено.

В шлункові знову зарізало й запекло, а в мізкові щось закрутилося, аж холодний піт виступив на чолі. Говорив, ніби розважав себе:

—Кажуть, що кору можна їсти... Траву також... Маляр Репін, як проповідував вегетаріанство, то варив собі зупу з сіна...

Звернув з дороги в бік канави, за якою виднівся зелений кропив'яний кущ. Хотів перелізти до нього і не втримався. Посунувся просто в канаву і аж занімів з переляку, що падає, бо то ж "голодні не встають"... Одначе, став обома ногами на вогкім дні і так пішов собі вздовж канави...

Хвилинами всміхався чогось і говорив сам з собою:

— Репін їв трав'яну зупу тоді, як було молоко, масло, сир і сметана... Як було

молоко... масло... сир... сметана...

І раптом аж дух забило. Просто перед ним лежала оббілована кінська туша. Сама справжня кінська туша, така червоно-синя, як у безплатній їдальні "Райкому" була колись...

Зупинився.

— Невже з'явище?!

Підійшов ближче і простягнув руку. Долоня обперлася об м'яке й липке м'ясо.

— Якийсь куркуль викинув! — викрикнув не то з радості, не то зі злості.

Тремтячою рукою витягнув з кишені ножика, яким ізправляв олівці. Туша вже зачинала смердіти, але він без найменшої огиди вирізав собі два чималих шматки й через силу видряпався з канави.

Корчучися від судорог, стискаючи зуби, щоб утримати слину, яка знову почала котитися, поспішно розпалив огнище. А коли сухі соснові сучки запалили буйним полум'ям, він узяв на патику один кусень стерва і став його смажити...

...їв довго й обережно, відкушуючи маленькими кусочками, бо знав ще з Великого Міста, що їсти багато небезпечно... Як через годину в шлункові стало спокійніше, хоч слина все ще котилася, вирішив затриматися тут до ночі і ліг відпочити трохи...

Як крізь довгий чорний сон, як крізь казковий чистець, пройшов він до рідного села. Сірим і непривітним здалося воно йому ще в коловороті. Йдучи вулицею, дивувався з тієї німої тиші, що панувала скрізь. Бувало, свині під тинами важкими колодами лежали, а від собак проходу не було, а це щось незвичайне...

Нарешті й рідне дворище. Ворота відчинені навстіж, а на подвір'ї порожньо. Хата якась сумна, немазана, а вікна в ній, наче більма сліпця. Нерішучо відчинив двері в сіни й умисно закашлявся. Тільки луна озвалася на горищі. З тривогою в серці ввійшов у хату. На лаві під образами хтосьлежить і стогне. Підійшов ближче.

— То ви, тату? — спитався тихо.

З лави підвелася сива голова.

— Сину мій, синочку! — задрижав старечий голос.

— Що з вами, тату, — спитався він.

— Занедужав, сину, — відповів старий.

— А де ж матуся?

— Нема її, сину... На цвинтарі вона...

— На цвинтарі?!

— Так, сину!.. З гарячки...

На мить в хаті запанувала могильна тиша, тільки одна велика зелена муха джебоніла над головою старого...

— А я так спішився до вас, тату!.. Так спішився!..

Старий каламутними очима дивився на сина й ледве чутно ворухив устами:

— Маєш щось їсти, синочку?.. Маєш щось?..

Той здригнувся, наче припечений гарячим залізом. Повернувся до старого, довго дивився йому в лице і нарешті промовив:

—Я, тату, стерво кінське їв і за тим до вас дістався...

Старий відвернувся до стіни і став шептати про себе:

— Було сало і не стало сала, був хліб і немає хліба, були коні і пропали коні...

Комнезамош брав, воєнком брав, опродком брав і так усе чисто забрали...

— І ви нічого в землю не заховали?—суворо якимось спитався син у батька.

— Маму твою заховав, он що... — простогнав старий. — Заховав і добре зробив... Тут було б їй гірше...

Михайла як ножем по животу різонуло. Нахилився над старим низько-низько:

— А ви, тату, маєте щось?..

—Макуху, синку, макуху...

— Де ж вона?.. Я гину!..

Старий знову повернувся до нього і його каламутні очі блиснули хижими вогниками.

— Не дам!.. Чуєш, не дам!.. До школи йди своєї... До "Просвіти" йди... Вчив їх, то хай вони дають тобі...

Михайло задубів наче. Навіть гостра різь у животі ущухла. Встав і випростався. Не своїм, далеким якимсь голосом зойкнув:

— Тату!.. Тату, що з вами?!.

Старий закліпав очима і процідив скрізь зуби:

— В коморі... під боднею... бери...

* * *

— Коли батькам нашим все однаково, так не однаково воно нам! Нашого вчителя мусимо прийняти до себе!.. — говорив молодий парубок Іван Дранько до таких же молодих членів "Просвіти".

Виснажені голодом лиця юнаків цвіли сердечним співчуттям.

Дивився на них і не впізнав своїх бувших учнів. Казковими лицарями здавалися вони йому тепер. В голові думка думку переганяла:

—Рідний батько не хотів поділитися, а вони...

— Що буде в нас, те буде й у вас!—заговорив до нього в той час Дранько. — Вертайтеся собі до своєї школи і продовжуйте працю, а ми вже якимось подбаємо про вас!..

Схвильовано кланявся їм усім і не знав, що сказати. Підбирав слова, але якимось само собою вийшло:

— Три роки вже минуло, як був із вами!..

— Так! — всміхнувся Дранько. — Три найважчих роки не були з нами, але добре, що хоч тепер вернулися...

— Спасибі, що не цураєтеся! — промовив він зворушено.

Всі в один голос озвалися:

—Та що тут такого? Це ж обов'язок... Старим однаково, але нам не однаково...

Розмовляючи про те, що сталося в селі за ці три роки, всі разом пішли до школи й завели його на давнє мешкання.

— Вечором прийдемо до вас!—казав Дранько, кланяючись. — Тепер же ви наш і ми не відпустимо вас від себе!..

—Дай, Боже! — говорив він. — Дай, Боже!..

І дивувався в своїх думках з себе, що так легко і так спокійно стало на душі.

— На своєму місці і смерть не страшна...—промовив він уголос, оглядаючись по кімнаті.

Все знищене й зруйноване. Вікно позаліплюване бібулою, двері розбиті, ледве тримаються, а, замість підлоги, земляна долівка висипана жовтим пісочком, що свідчило про те, що тут уже наводили порядки. В одному кутку стояв столик на трьох ніжках, а в другому тапчан з сінником і подушкою.

Поклав на столик свою торбу з книжками, а сам підійшов до тапчана і повалився на нього важким каменем. Страшна подорож, зустріч з батьком і той кусник макухи, що він з'їв, зморили його до цілковитої знемоги. Лежав з широко розкритими очима, але нічого вже не чув і не бачив, крім одного почуття незвичайно дивного спокою...

...Прокинувся від червоного світла, що вдарило в очі. Сонце вже хилилося за обрій. Незрозуміла туга боляче смоктала за серце і він не міг зрозуміти — що з ним таке діється?..

Намагався щось думати, але в голові було якось дивно легко й порожньо, наче її зовсім не було. Попробував підвестися, як враз задзеленчали в вухах срібні дзвоники й голова безсило впала на подушку.

Насилу здобувся на думку:

— Невже я захорів?..

В мізкові щось тупо заниділо й слідом за тим почув, що його лице горить і набрякає. В горлі щось дряпало й душило, а в носі наче гадюка ворушилася. Попробував долонею. Гарячий, і щось таке слизьке й густе тече просто по верхній губі...

Згадав червоно-синє кінське стерво і аж у кістках похололо...

— Носатина!.. Це ж її симптоми... Так, так...

Двері відчинилися, і в кімнату ввійшов Дранько з двома своїми товаришами.

— Відпочили трохи?—спитався Дранько.

Він мовчки хитнув головою і в той же час знову почув на своїх губах слизьку масу...

— А я вам дику качку приніс! — заговорив Дранько. — Боже мій, скільки-то ми всі троє набігалися за нею, заки застрілили!..

— Шротом стріляєте?—спитався він і не впізнав свого голосу, так він змінився.

— Що з вами?—нахилився до нього Дранько. — Може, застудилися?..

— Здається... — зітхнув він.

— Гм... — здвигнув Дранько плечима. — Стільки пройти пішки, та ще голодному, не жарт!..

— Я кінське стерво їв у дорозі... — вирвалося саме собою з його вуст.

— Ну, так що з того? — нахилився до нього Дранько. — То біда, коли й стерва немає...

— Здохлятину кінську їв... — пояснив він. — В канаві лежала і тліла...

— Тліла, кажете?—схопився Дранько. — І ви таку їли?

— їв...

Другі двоє наче зацікавилися: ні звуку, ні руху.

—Я, здається, носатиною захорів... — додав він тихо.—Знаю, що рятунку немає, якщо це так...

— Смерть!.. — луною озвався голос Дранька. — У нас вісім чоловік таких розстріляли...

—Таких слабих і жаліти не варто... — промовив, запинаючись, один парубчак.

Другий мовчки став відступатися до дверей.

Він бачив, як це страшно вразило його молодих прихильників, і хотів було встати, щоб показати себе ще до чогось здатним, але коли тільки порушився з місця, так і застогнав.

Дранько й обидва його товариші зітхнули:

—Тоді ми підемо!..

— Підете?.. Коли підете?.. Чого ж так скоро?—схопився він, стараючись не стогнати і боячись зістатися самотою.

— Підемо...—тихо, наче шелестіння посохлої трави в степу, почулася відповідь.

— Прощайте!—сказав один парубок.

— Прощайте! — промовив і другий.

А Дранько швидко схопив його за руку, поцілував її без одного слова і вибіг слідом за своїми товаришами.

— Ну й сон! — говорив він сам із собою. — Ну й сон!..

Розглядався по кімнаті і не хотів йняти віри, що такою може бути дійсність. Аж тоді, коли його очі зупинилися на принесеній Драньком печеній качці, зрозумів, що це все зовсім не сниться йому.

—І для чого вони оту качку зіставили?.. То ж самі голодні! — подумав він і несподівано наголос заплакав.

...Вночі приходила до нього мама, гладила по голові й розважала:

— Не журися, дитино моя, не журися!.. Далеко звідси є ще ліпший світ! Як помреш, то приходить просто до раю і сідай за той стіл, де сам Христос обідає... Не бійся нічого, сину! Це я, мама твоя рідна, кажу так...

Він слухав її і забував за все чорне і страшне, що так жорстоко мучило його...

...Перед сходом сонця мама зникла... Червоне світло світанку залило кімнату веселим сяйвом, а він був до того цілком байдужий. Здавалося йому, що лежить так не з вчорашнього дня, а ціле століття, і за цей час остогидло йому те все, що тільки існує на землі...

— Деся в ліпший світ!.. — бриніло у вухах.

Повільно став так приходити в себе і з новим приступом голодної болісті зрозумів весь жах свого становища.

—Жити безумовно вже не варто!.. — шептав хтось у душі.

—А може це тільки так здається, а в дійсності можна ще якось жити?.. — відзивався хтось другий із серця.

Обвів поглядом голі стіни кімнати й ненароком зупинився на залізному гакові у кутку над столом, де колись за його вчителювання висів портрет Шевченка. Дивився й почував у мізкові якусь неясну думку, яка ніяк не могла скластися у щось зрозуміле. Ще раз глянув по всій кімнаті і коли погляд знову дійшов до гака, в голові наче стрілило:

— На гак!..

Не вірив собі, що це могла бути його власна думка. Здавалося, що визичив її десь із прочитаних книжок. Одначе, ця думка чим далі, тим міцнішала й нарешті йому стало ясно, що вона є витвором його власного мозку, що прагнув скоршої розв'язки...

Стогнути від болю й захлинаючись гідкою слиною, зліз з тапчана, добрався якось до столика, де лежала його торба, а тоді витяг з неї зав'язку і тремтячою рукою став робити петельку...

Коли петелька була готова, він вийняв з торби книжки, поскладав їх рівненько на вікні і гірко всміхнувся:

— Будуть учитися...

А потім виліз на стіл, зачепив за гак кінець шворки і став розправляти петельку. Хитався на всі боки, як п'яний, але намагався бути спокійним. Раптом стіл під ним якось дивно затанцював і відскочив набік...

— Ах!.. — скрикнув він і повис у повітрі...

...Хтось Чорний і Великий метнувся попід вікнами і з диким реготом зник у перших променях сонця, і ніхто ніде не міг його затримати, хоч було в світі два табори: озброєні й неозброєні...

1922р., весна